

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКЕ ПОРУБІЖЖЯ: МОВА ТА ЕТНОКУЛЬТУРА, ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ, МІЖЕТНІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ

Леся Мушкетик   УДК 316.347(439.23=161.2)

У статті розглядається Закарпаття як особливий історико-культурний регіон, де проживають різні національності, зокрема, найчисленнішою тут є угорська нацменшина. Порушуються питання розселення, мови, народної культури, самоідентифікації угорців, міжетнічних контактів тощо. У статті досліджуються матеріали як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Ключові слова: Закарпаття, порубіжжя, угорці, мова, етнокультура, ідентифікація, взаємозв'язки.

The Zakarpattia region is examined in the article as a specific historic-cultural area where the different nationalities live, particularly the most numerous one there is a Hungarian national minority. The issues referred to separation of the Hungarians, their language, folk culture and self-identification, and also to the interethnic relations and interactions, etc., are mentioned in the article. The materials of as the domestic scientists, so the foreign researchers are used in the article.

Keywords: Zakarpattia, borders, Hungarians, language, ethnoculture, identification, interactions.

У наш час, що характеризується численними етнічними конфліктами, значними міграційними процесами, економічними, культурними та іншими проблемами співіснування різних народів, дедалі більший інтерес викликають так звані порубіжні території, де змішано проживають різні етнічні спільноти. Зокрема, численні спостереження проводяться на терені Східно-Центральної та Південної Європи, що складає під цим кутом зору доволі строкату картину.

Виникають і терміни на позначення явищ порубіжжя, до прикладу, розглядається *мовне порубіжжя*, яке не завжди співпадає з *культурним* чи *етнічним*, нових вимірів набирають проблеми *історичних переселень* та *міграцій*, *менталітету*, *ідентитету*, *конфесійної приналежності* тощо. *Кордон* може вживатися у прямому розумінні, як, так би мовити, матеріальний, географічний та символічний, тобто з погляду поділу на «свого й чужого», психологічного бар'єру між людьми та інше¹.

Вирішення цих проблем потребує поєднання зусиль різних наук, комплексного міждисциплінарного підходу, що включає цілі блоки питань.

Отримані результати вимагають теоретичного осмислення й обґрунтування, уніфікації термінів, методів та підходів, адже самі поняття *кордон*, *регіон*, *етнос*, *етнічні спільноти* тощо можуть децю інакше трактуватися.

У сучасній науці на перший план виходить поняття географічного, просторового поділу народної культури, тому постає питання про історико-географічні регіони чи зони (смуги, пояси) із усталеною культурою, де спільно проживають різні національності.

Так, петербурзькі вчені А. Герд та Г. Лебедев виділяють певні ареальні єдності, а саме — *історико-культурні зони* (ІКЗ).

Щодо угорських вчених, то відомий етнограф Бела Гунда, який свого часу займався дослідженням угорсько-слов'янських етнографічних зв'язків, ще в 1958 році вжив найменування *етнологічна контактна зона*. Децю інший поділ пропонує академік Ласло Коша, який взагалі поняття *край*, *регіон*, *місцевість*, *провінція*, *зона*, *смуга* вважає синонімічними².

Термін *контактна зона* детально описує академік Агтіла Паладі-Ковач: «Контактна зона є зона (смуга, пояс), що торкається двох межуючих між собою мовних, етнічних чи культурних територій, де мовні, культурні, етнічні взаємовпливи є особливо сильними. Число пограничних явищ збільшується, ізоглоси накладаються одна на одну, часто трапляється й перекривання. Для контактної зони характерною є форма смуги, поясу, хоча ширина (чи, можна сказати, глибина) зони

у випадку однієї певної зони теж може бути змінною в різних відтинках»³.

На його думку, таким зонам властиві перехідність, змішаність і втручання, а також дво- і багатомовність, що продемонстровано на прикладах з території Угорщини.

Науковці вважають, що в наш час порубіжжя слід трактувати не як замкнуту сферу рівномірно змішаних культурних рис, а як територію, що нагадує мозаїку або *печворк* (англ. *patchwork*)⁴.

Подібні території виділяють і на Україні, зокрема Софія Грица стверджує, що Покуття та Карпати — історико-географічні області, де перетиналися шляхи багатьох національностей.

У згаданих зонах виникають різні форми спонтанних контактів. Дослідниця пропонує розглядати їх як систему кіл, що дотикаються та перетинаються. Центр кола — ядро — завжди тяжіє до збереження домінантних, нормативних ознак культури конкретного етносу, тоді ж як на периферії кіл під впливом іноетнічного оточення утворюються лабільні ділянки, відкриті до сприйняття іноетнічного та варіювання домінантних ознак по відношенню до центра (ядра)⁵.

Спостереження С. Грици щодо етнічних кіл підтверджуються нашими дослідженнями. Так, у західноукраїнському регіоні деякі угорські мовно-фольклорні запозичення колами «розходяться» далі від Закарпаття та вкорінюються на інших, більш віддалених територіях Українських Карпат, де вони зазвичай трапляються набагато рідше. Серед таких прикладів можна назвати окремі побутові реалії типу *бунда* (кожух), *кочія* (віз), *гаті* (штани), взяті з угорської мови, які поширені в українських діалектах Закарпаття. Та є вони й у багатьох говірках Українських Карпат, де угорці не проживають.

Взаємовпливи в усній культурі України досліджували та досліджують й інші фольклористи ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України: Л. Вахніна, В. Юзвенко, В. Головатюк (українці — поляки), Н. Шумада (укра-

їнці — болгари), М. Гайдай (українці — чехи, словаки), О. Микитенко (українці — серби), В. Шабліовський (українці — румуни), Л. Мушкетик (українці — угорці) та інші. Науковці Інституту провели низку міжнародних конференцій, де розглядалися проблеми порубіжжя: «Українська культура в світлі світових глобалізаційних процесів» (2004), матеріали якої було опубліковано⁶, та «Процеси самоідентифікації на українському порубіжжі» (Київ, 12 грудня 2007 року).

Давню традицію (понад сто років) вивчення національних спільнот власної країни, зокрема слов'янських, має Угорщина. У наш час ці дослідження набирають систематичного характеру з планомірним обстеженням усієї території країни.

Так, у 1998 році Угорська Академія наук розробила стратегічну дослідницьку програму «Питання національних меншин у Центрально-Східній Європі». Було поставлено три основні завдання: 1) вивчення неугорських національностей країни; 2) угорська діаспора сусідніх країн; 3) циганська спільнота регіону. Ці дослідження набирають справді європейського рівня й завдяки картографуванню типологічних відмінностей етнічних спільнот, а також розробці та побудові державного, національного рівня моделей з цих питань.

При УАН було створено спеціальну Дослідницьку групу, а з 2001 року на її основі — Інститут досліджень етнічно-національних меншин. Інститут здійснює міждисциплінарні вивчення, створює базу даних, координує свою роботу з іншими інституціями Угорщини та інших країн, проводить щорічні міжнародні та інші наукові конференції з вищевказаних проблем. Це зокрема дослідження про зміни в структурі етнічного простору, питання ідентичності національних меншин та діаспори, праці, присвячені проблемам самоідентифікації, що ґрунтується на двомовності, а також особливостям багатоідентичної структури тощо.

Так, у збірнику наукових досліджень під назвою «Кордон, регіон, етнос у Центральній

Європі»⁷ нової семантики набуває термін *кордон* чи *порубіжжя*.

Сюди увійшли теоретичні праці угорських та інших європейських учених про нові трактування поняття *кордон* (*пограниччя*, *порубіжжя*) (Й. Лангер), *кордон* як психологічний фактор (Й. Гайрінен) та інше, а також про взаємозв'язки у конкретних регіонах, об'єднані під рубрикою «Кордон у повсякденні».

Матеріали ще однієї міжнародної конференції по нацменшинах (1999 рік) були включені до об'ємної збірки «Національні та етнічні меншини в Угорщині в кінці ХХ ст.»⁸. Виступи опубліковано під наступними рубриками: меншини в період європейської інтеграції та глобалізації; самоврядування нацменшин — правові питання; ідентифікація спільноти та її збереження; місце нацменшин в угорському суспільстві; умови проживання циган, їх суспільна інтеграція; освіта рідною мовою в школах. У книзі репрезентовано статті відомих дослідників, які займаються зазначеними проблемами багато років поспіль. Серед них — колишній директор вищезгаданого Інституту Ласло Сарка, дослідження якого стосується типологічної класифікації центральноєвропейських нацменшин. Про культурну автономію спільнот і спільну Європу пише відомий словакознавець, дослідниця народної культури угорських словаків А. Дівічан. Стаття Л. Тілковські, який займається загальними питаннями національностей, присвячена проблемам національної ідентичності в Угорщині у ХХ столітті; окремі етнічні групи — словенці, русини досліджує М. Козар, Т. Попович та ін. Значний інтерес викликають питання впливу глобалізації на розвиток меншин (Е. Тьоржбок та інші). Цими ж проблемами серед угорських фольклористів цікавляться відомі дослідники І. Кріза та Е. Еперйешши, переклади статей яких опубліковані в українській періодиці⁹.

Ще одна значна праця має назву «Простір і карта. Праці з питань етнічності та ідентичності»¹⁰, до якої увійшли розробки з культурної антропології, етноісторії, етносоціології, зроблено вагомі теоретичні

висновки. Є тут і дослідження про угорську діаспору в Америці, Буенос-Айресі, про роль циганських музикантів в угорській культурі та суспільстві, про угорських німців, пілішських словаків, сакральні-етнічні стратегії тощо.

З останніх актуальних праць по спільнотах слід назвати книгу «До подвійної ідентичності. Стан та особливості ідентичності в середовищі угорських хорватів, німців, сербів, словаків та словенців», передмову до якої написав Дь. Біндорффер¹¹.

Угорщина історично є поліетнічною країною, крім угорців, німців, румун, циган, тут проживали й проживають чимало слов'ян — сербів, хорватів, словаків, українців-русинів та інших. Їх вивчення має давню традицію і здійснювалося в контексті країнознавчих описів, що охоплювали всю територію Угорщини. Значний матеріал зібрано з фольклору та етнографії нацменшин¹², наприклад, з 1975 року по наш час у серії «Угорські нацменшини» систематично виходять збірки досліджень по різних етнічних групах країни. Широкого резонансу у світі набули й систематичні (з 1975 року) Міжнародні етнографічні конференції з досліджень національностей у м. Бекешчаба, де збиралися дослідники з різних європейських країн, особлива увага приділялася питанням історії, мови, етнокультури та взаємовпливам у регіоні Карпатського басейну.

В Угорщині виходить також спеціальний журнал «Дослідження нацменшин» (*Kisbékutatás*). Угорські вчені на його сторінках подають дослідження різних аспектів вивчення національних спільнот країни — історичних, політичних, культурних, мовних та ін. Друга частина журналу присвячена оглядам зарубіжної літератури з цих питань і подається під рубриками: національна свідомість; національні та етнічні процеси; література окремої нацменшини; вживання рідної мови; культура нацменшин; політика з питань нацменшин; історія етнічних спільнот та ін. Таким чином, угорські читачі мають змогу ознайомитися зі світовою літературою з даних питань.

Про давність досліджень нацменшин в Угорщині свідчить праця академіка А. Паладі-Ковача, який свого часу цікавився міграціями українців-русинів до Угорщини¹³, «Етнографи — відкривачі національних спільнот»¹⁴. Автор зібрав тут роботи перших дослідників неугорського фольклору країни, частина яких опублікована вперше. Йому належить і вступна стаття до книги, що має назву «Етнографія національних спільнот в добу Реформ», а також підготовка біографій цих учених. Матеріал розміщений за рубриками: південні слов'яни, словаки, німці, карпатоукраїнці, румуни, менші спільноти, діаспора. До карпатоукраїнських праць увійшли етнографічні огляди Мігая Дулішковича, Яноша Бенцура, Габора Бартока. До прикладу, останньому належить праця «Русини Берегівської області». Слід відзначити, що сучасні збирачі фольклору та етнографії меншин часто йдуть «по слідах» минулих збирачів, що працювали у тій ж місцевості і мають змогу порівнювати минулий і теперішній стан певних явищ.

Виходило й виходить чимало праць, присвячених становищу угорських спільнот у різних кінцях світу. З цієї теми можемо назвати роботи «Угорські нацменшини у ХХ ст.» (ред. Н. Барді, Ч. Фединець, Л. Сарка)¹⁵, «Суспільне становище і перспективи угорців Карпатського регіону» (ред. З. Папп, В. Вереш)¹⁶ та інші.

Ще одним починанням європейського рівня в Угорщині було створення у 1999 році в Будапешті за підтримки ЮНЕСКО Інституту європейських досліджень (директор Мігай Гоппал, який свого часу очолював Інститут етнографічних досліджень УАН), увага якого зосереджується на проблемах самоідентифікації, документації, популяризації та екології європейської традиційної культури. Метою роботи Інституту є збільшення міжнародної кооперації, взаємообмін знаннями, стимуляція ширшого визнання урядом цінностей традиційної культури, покращення професіоналізму у галузях, пов'язаних із традиційною культурою, покращення якості життя завдяки глибокій самоідентифікації, виховання взаємопова-

ги між етнічними групами і народами. Щороку тут публікуються праці, в тому числі й з етнології національностей.

Порубіжним регіоном, як уже згадувалося, є Закарпаття, яке впродовж історії входило до складу різних держав, там змішано проживали й проживають різноетнічні спільноти, найбільшими з яких є українці та угорці, окрім того, також словаки, німці, румуни, євреї, чехи, цигани та інші.

Щодо закарпатських угорців, то їх кількість в Україні за переписом 2001 року складає 151,516 тис. (ті, що визнали себе угорцями). Значна частина угорців краю за етнічним типом є близькою до населення угорського м. Дебрецен, а також області Нюград в Угорщині.

Переважає більшість угорців (73,8 %) майже гомогенним масивом проживають щонайдалі за 20 км від кордону з Угорщиною. Третина з них — мешканці Берегівщини, чверть — Ужгородського району. Дві третини від загальної кількості угорців живуть у поселеннях, де вони складають абсолютну більшість.

Загалом угорці проживають у чотирьох великих районах: у Берегівському (76,1 %), Ужгородському (33,4 %), Виноградівському (26,2 %) та Мукачівському (12,7 %).

Угорці є «найурбанізованішою» спільнотою Закарпаття, 27 % їх проживає в містах (Ужгород, Берегове, Мукачеве, Виноградів).

Вони кількісно превалюють більш ніж у 2 тис. великих поселень, зокрема в селах Вишково, Великий Добронь, Береги, Косино та інших 40 % угорців Берегівського району проживає в м. Береговому.

У сусідньому Мукачівському районі більше половини угорців проживають у м. Мукачевому. У Виноградівському районі, історичній угорській області Угоча, третина угорців мешкає змішано з українцями-русинами. Невелика їх кількість залишилася в колишньому Марамароші — Хустському районі, це 3,9 % усіх угорців, а також Тячівському — 2,9 %, Рахівському — 3,2 %.

Угорці Закарпаття зберігають свою мову та культуру, національну ідентичність.

У наш час питання ідентичності набуває різноманітних форм. У різних сполученнях воно звучить і в політичній фразеології. Найчастіше його вживають як своєрідний вираз національної самосвідомості. У зв'язку з історичним минулим, древніми коренями, різноманітними проявами суспільного та культурного життя, поняття ідентитету є характеристикою особистої й суспільної поведінки, а також почуттєвих стосунків. З початку минулого століття у колі європейських народів, особливо в Карпатському басейні, поступово формується точка зору територіальної приналежності.

Дослідження національної ідентичності стосується трьох основних теренів: мова, культура, походження. Ці категорії є досить розгалуженими, та водночас у багатьох пунктах вони перетинаються. Згідно зі схемами досліджень, це об'єктивні позитивні фактори, реальні й конкретні елементи проявів ідентичності.

Явища мови й культури можна аналізувати, а також виявляти характерні ознаки властивих ідентичності форм, з погляду їх місця в системі цінностей.

Одним із найяскравіших проявів ідентичності є, безперечно, мова. Хоча тут теж можуть бути винятки, типовим прикладом є євреї, які, не зберігши своєї мови, не втратили почуття національної приналежності. Їхньою мовою є мова народу-державотворця, проте це не грає негативної ролі в усвідомленні ідентичності євреїв.

Дещо інша ситуація у циганській меншині регіону. Серед тих, хто говорить по-циганськи, мова здебільшого виражає усвідомлення свого ототожнення з групою — але не всією циганською спільнотою. До прикладу, на Закарпатті різні групи циган розмовляють то українською, то угорською, то румунською мовами і часто ідентифікують себе як «угорські цигани», «румунські цигани», «закарпатські цигани» тощо. Тему циганської нацменшини нині активно вивчають науковці в Угорщині.

Збереженню мови на Закарпатті сприяє й той фактор, що угорці можуть без перешкод користуватися угорськими центральни-

ми та місцевими засобами масової комунікації (телевізор, радіо). Завдяки сприятливим можливостям транспортного сполучення, місцевого працевлаштування та незначні переселення до міст із невеликою кількістю угорців, певний відсоток угорців не знає ні російської, ні української мови.

У зв'язку з питанням збереження мови, виникає проблема привабливості вивчення тієї чи іншої мови, а також престижу угорської мови на Закарпатті. З. Кармачі, який провів опитування серед угорської молоді Закарпаття, зробив наступні висновки. Незважаючи на те, що офіційне вживання угорської мови зменшилося, її престиж у регіоні залишається високим, чому сприяє близькість Угорщини, її медіа та медіа-засобів області, поповнення освітньої бази (поява угорськомовних дитсадків, можливість здобуття вищої освіти угорською мовою), поживлення туризму з Угорщини тощо. Негативним фактором є певне зменшення числа мовців у зв'язку з переселенням угорців до Угорщини (0,4 %), як результат — скорочення населення між двома переписами (на 2001 рік)¹⁷. Автор робить висновок, що молодь чітко розуміє становище з мовою. З одного боку, знання української мови вважають життєво необхідним під кутом зору кар'єри та благополуччя, однак, на їхню думку, участь у системі угорськомовної освіти для дітей є передумовою збереження власної національності.

Мова угорців Закарпаття має свої діалектні відмінності й була предметом вивчення мовознавців, зокрема завідувача кафедри угорської філології Ужгородського університету професора Петра Лизанця, якому належить розробка тритомного Атласу угорських говірок Закарпаття, дослідження українсько-угорських взаємовпливів у мові¹⁸. Низка праць з даної тематики належить І. Чернічко, зокрема монографія «Угорська мова в Україні»¹⁹, А. Бергсасі та І. Чернічко «Суспільне розшарування у мові закарпатських угорців» (2006), що вийшли угорською мовою в Україні, та ін. Темою мови угорців поза межами краю займається дослідник М. Контра²⁰.

Мовознавці цікавляться й українськими запозиченнями з угорської мови, свого часу І. Ковтюк захистив кандидатську дисертацію під назвою «Украинские заимствования в Ужанском венгерском говоре», яка була опублікована на кафедрі української та русинської філології в м. Ніредьгаза (2007).

Угорські мовознавці звертаються також до мовних пам'яток українців-русинів у XIV–XVI ст., результатом чого стала колективна монографія німецькою (та, частково, українською) мовою «Українці (рутени, русини) в Австро-Угорській монархії та їх мовне та культурне життя з точки Відня і Будапешта» (Die Ukrainer (Ruthenen, Russinen) in Österreich - Ungarn und ihr Sprach – und Kulturleben im Blickfeld von Wien und Budapest»), вступ та загальна редакція М. Мозера та А. Золтана (Відень, 2008). Доприкладу, Андраш Золтан, завідувач кафедри української філології в Будапешті та Ніредьгазі, досліджує мовні та культурні зв'язки між русинами, що проживали у двох регіонах імперії – на Галичині та в Угорщині. Цими та іншими своїми дослідженнями він прагне привернути увагу до українців загалом, адже, за його словами, так само як і в ті часи, у відношенні до них спостерігається певна інформаційна лакуна та дезорієнтація.

Слід зазначити, що угорські мовознавці цікавляться також сучасним становищем мов у Європі. Дослідницькою групою мовної стратегії Угорщини серед різних праць було підготовлено й опубліковано два важливі видання – «Європейська мовна культура: Минуле, сучасне та майбутнє мовної культури в Європі»²¹ та «Європейські правила правопису: Минуле, сучасне та майбутнє правил правопису в Європі»²², розділи про українську мову написані А. Золтаном та Е. Бараньне-Комарі.

У зв'язку із запозиченнями, мовознавці виділяють поняття так званої *мовної інтерференції*, тобто взаємовпливів у мовах. На території Закарпаття цей процес має два напрями: вплив угорської мови на українську та української на угорську, тобто в певному мовному оточенні фонетичні, граматичні та лексичні особливості

однієї мови переносяться на іншу. Особливістю цих процесів на Закарпатті є те, що, «запозичуючи одна від одної певні мовні чи мовностільові засоби, вони (обидві мови) жодним чином не втратили власної національної самобутності. Такий лінгвістичний взаємовплив та можливість живого спілкування істотно збагатили обидві національні мови», – пише Л. Гульпа²³. Дослідниця вивчає явище інтерференції на прикладі рецепційного прояву білінгвізму (окрім того, виділяють ранній, субординативний, координативний білінгвізм тощо).

Вивчення мови увійшли й у дослідження з соціальної антропології, що проводяться на Закарпатті спільно з вченими Угорщини. Складні місцеві ідентифікаційні процеси вимагають польового спостереження, участі методологічно та теоретично добре підготовлених науковців.

Створений при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці, дослідницький Інститут ім. А. Годинки тісно співпрацює з Інститутом мовознавства Академії наук Угорщини, вищезгаданим Інститутом дослідження нацменшин та іншими угорськими закладами. Власне, до 1990-их років Закарпаття було значною мірою закритим для угорських дослідників. Проте зараз ним зацікавилася ціла низка етнографів, культурних антропологів, соціологів, мовознавців, освітян, істориків та літераторів.

Спільною працею двох країн стало видання «Закарпаття. Праці з суспільствознавства» під редакцією А. Бергсасі та Р. Папа²⁴. До нього увійшли статті з мовних питань угорців регіону (І. Чернічко, З. Кармачі), соціальної антропології (Р. Пап, Е. Шветко), етнографії (Ж. Гесті). У праці висвітлюється релігійне, культурне становище та питання ідентичності мешканців регіону.

Так ми дізнаємося, що в наш час розроблено й проведено програму досліджень розмовної мови закарпатських угорців²⁵. Її додано до корпусу праць, координуваних Інститутами досліджень етнічно-національних меншин та мовознавства Угорської АН із залученням

мовознавчих дослідницьких центрів поза межами Угорщини, а також наукових досліджень угорських нацменшин, що проводяться в останні десятиліття Відділом розмовної мови Інституту мовознавства. Було зафіксовано не лише значний мовний, але й цікавий для істориків, соціальних антропологів, соціологів та інших дослідників матеріал.

Він складається з двох частин. Перший корпус — це своєрідний архів, що включає різномірний та різножанровий відео- та аудіоматеріал, від записів весіль до наукових конференцій, нарад на підприємствах, радіопередач тощо. Друга частина — це серія інтерв'ю, що налічує багато сотень підготовлених за єдиною схемою бесід та складається з кількох модулів чи тем. Перше коло питань — біографічне, тобто близькі та дальні родичі, місце роботи, життєвий шлях тощо. Другий модуль стосується національного співжиття, національних стереотипів. На мовно та етнічно гетерогенному Закарпатті до них додавалися такі питання, як мовна приналежність, престиж мови, взаємини між представниками різних національностей. Третя тематика стосується вузького оточення інформатора, його місця проживання, зокрема питань локальної ідентифікації тощо.

Четверта група питань — особистого та групового становища окремих членів поселення, його оцінки, а також проблем виживання, переселень, планів на майбутнє, уявлень, поглядів. Наступний — п'ятий — модуль належить до так званих народних мовознавчих досліджень, науковців цікавить не лише мова чи діалект, якими спілкується спільнота, але й те, якими є стереотипи та поведінка, пов'язані з мовою та мовцями.

Шоста велика тема керованої бесіди включає питання поселень та історію спільноти водночас. Історики за методикою усної історії (*oral history*) спрямовують розмову на події, випадки, традиції недавнього минулого, визначальні в історії даної спільноти. Це, наприклад, питання про збереженість традицій, події світових воєн, радянський інтернаціона-

лізм тощо. Врешті, в останній частині інтерв'ю розмова стає вільною, за бажанням інформатора він може розповісти щось на важливу для нього тематику²⁶.

Дослідження походження чи усвідомлення власних витоків без сприяння особистості, а також спільноти, не принесе реальних результатів, у цій категорії чільну роль відіграють суб'єктивні фактори. На території окремих держав можна спостерігати і самостійне, інше, ніж у народу-державотворця, усвідомлення ідентичності в традиції нацменшин, що тут проживають. Це усвідомлення пов'язує як особистість, так і групу зі своєю Батьківщиною, безвідносно до того, далеко чи близько вона знаходиться, і як добре та глибоко вони знають історію свого народу. В усвідомленні походження велике значення мають нарративна традиція, легенди, історичні оповіді тощо.

Зокрема у фольклорі українців-русинів Закарпаття збереглися згадки як про давні, так і про ближчі історичні події та постаті власної історії. Це й перекази про легендарного руського князя Лаборця, князя Федора Корятовича, з пізнішого часу про Довбуша тощо, різні топонімічні перекази, пов'язані з місцевими подіями та назвами.

Тривале співжиття з угорцями в одній державі спричинило й входження до українського фольклору угорських історичних героїв та подій. Це, наприклад, князь Ференц Ракоці, до якого під час антигабсбурзького повстання на початку XVIII століття приєдналися повсталі інших національностей Австро-Угорської імперії, зокрема українці-русини. Ці події набирають місцевого колориту.

Перекази про Ракоці зберігають основні моменти визвольної війни, що є основою, а вже на неї нашаровуються інші події, переплітаються між собою, війна може бути фоном для висловлення народом своїх поглядів на певні моральні проблеми, зумовлювати географічну назву тощо. Так, у переказі «На Лемацькім» розповідається, звідки походить назва поля поблизу р. Боржави, де відбувся бій між лем-

ками, які підтримали повсталого князя Ракоці, та вояками цісаря.

У згаданих творах спостерігається цікаве явище — князь Ракоці як позитивний герой є захисником русинського селянства. Подальшу трансформацію цих уявлень зауважуємо в творах про іншого історичного героя Угорщини — короля Матяша, який тут стає своїм, русином за походженням.

У фольклорі Закарпаття — переказах та казках — збереглося багато згадок про угорського короля Матяша. Сам король був реальною постаттю, одним із найвизначніших правителів у Центральній Європі часів пізнього середньовіччя, чимало зробив для зміцнення імперії, її економічного, культурного піднесення, законотворчості. У пам'яті народу він залишився як добрий і справедливий король, переможець турків. Закарпатська уснопоетична творчість протягом кількох століть зберігає пам'ять про угорського короля, зрозуміло, що з часом ці події ідеалізують чи переоцінюють, починають пов'язувати з іншими іменами тощо. Сюди приєднують і мандрівні мотиви, що переходять від народу до народу.

У наш час багато говориться про проблеми передачі — запозичення на фольклорному порубіжжі. Не зважаючи на певний різнобій у термінології, всі дослідники погоджуються щодо того, що будь-яке запозичення не може бути просто перенесено, воно має знайти сприятливий ґрунт для закорінення, переробитися, відшліфуватися для того, щоб органічно влитися в чужу мову, культуру, свідомість. Свого часу концепцію «зустрічних течій» висунув ще О. Веселовський. Згідно з нею, засвоюється лише те, у чому є потреба, до того ж, передбачається обов'язкова наявність аналогій між традицією, що сприймається, і тими, хто її сприймає. Запозичення мобілізує можливості приймаючої традиції і має бути адаптованим функціонуючою системою національного фольклору, переорганізовує її фрагментарний матеріал (формули, мотиви тощо), породжуючи нову якість; засвоєння є завжди переробкою і розвитком у сприймаючому середовищі й

зумовлюється певним комплексом факторів — етнокультурних, соціальних, естетичних тощо.

Отже, сприятливими факторами для формування матяшівської традиції на Закарпатті було насамперед тривале перебування у складі однієї держави, русини брали участь у багатьох угорських історичних подіях, у пісенному та прозовому фольклорі знаходимо багато угорських героїв, сюжетів та мотивів. Іншим фактором було складне політичне та економічне становище Закарпаття, що відображено у його фольклорі. Майже кожна казка починається описом жахливої бідності простих людей. Цікаво, що зустрічається й запозичена з угорської формула: у бідного чоловіка «було стільки діточок, як у решеті дірочок, та й на одну більше». До того ж, Закарпаття відчувало й національний гніт, панівний клас часто репрезентували іноземці, тому в уснопоетичній творчості особливо сильно відчувалося прагнення до справедливості, покращення життя, покарання кривдників-панів тощо. Недарма тут діють благородні розбійники, опришки, вихідці з селян, які мстять за кривду, заподіяну їм та односельчанам.

Прагнення справедливості не могло здійснитися в житті, тож воно реалізувалося в художніх творах, а образ справедливого, чесного короля, захисника селян, знайшов сприятливий ґрунт для побутування на Закарпатті.

Бінарна опозиція *бідний* — *багатий* тут вирішується таким чином, що король Матяш має селянське походження, тобто він свій, з бідняків, а опозиція *свій* — *чужий* стосовно національності реалізується таким чином, що Матяш — русин за походженням і вірою. Він входить до кола *власних національних героїв*.

До прикладу, міжнародний мандрівний сюжет про вибори короля за допомогою літаючої корони та розквітлої галузки набирає тут своїх місцевих особливостей. Королем (царем) Матяш стає з Божої волі, за призначенням. Так, для надання оповіді достовірності, симпатії до головного героя, казкар вводить до сюжету місцеві реалії — хлопець-русин походить із с. Оріховиця на Закарпатті («Як простий

хлопець з Оріховиці став царем»), він служить у газди Галайди, оре поле тощо, однак стати царем йому судилося ще при народженні, бо чарівна літаюча корона вибирає саме його. Тоді, коли корона вибрала Матяша (Матвія, Матія), пани не захотіли зробити його королем, «робітничий люд став за Матвія: — Хай живе наш цар Матвій!»²⁷.

Згаданий мотив часто включається до відомої на Закарпатті легенди та її варіантів про короля Матяша, Поган-дівча (Поган-дівку) та Невицький замок. Власне легенди про замки, наприклад Ужгородський, Мукачівський, дуже поширені в даній місцевості, вони пов'язуються з різними війнами, їх володарі часто є жорстокими іноземцями²⁸. Зокрема згадуються замкові колодязі, що мають виходи поза стіни замку й через які тікають полонені.

Так, у творі «Замок у Невицькім та король Матяш» Поган-дівча, туркєня, є, з одного боку, втіленням жорстокого правителя-чужоземця (погана), з іншого — язичницьких сил (*погань* з угорської — язичник, язичницький), і усім цим вона ворожа місцевим мешканцям.

На боротьбу із завойовницею, яка осіла в Невицькому замку, стає король Матяш. При цьому він використовує не лише свою силу, але й хитрість, захищаючи місцевих жителів: «Він тримав руську віру, тримав з народом благочестивим, боронив Угорщину»²⁹.

Цікаво, що образ короля Матяша побутує у фольклорі багатьох слов'янських народів, про що неодноразово згадували дослідники (З. Кузеля, П. Лінтур). У наш час ці питання детально розглядає І. Кріза³⁰.

До карпатоукраїнського фольклору органічно увійшли й інші герої угорської історії — Лайош Кошут, розбійник Шандор Ружа, казкові персонажі тощо, про що існують спеціальні дослідження³¹. Свого часу західноукраїнський фольклор про Лайоша Кошута збирали і публікували І. Франко та Г. Стрипський. У наш час зроблено висновок, що формування народних поглядів на постать Кошута відбувалося під впливом різних факторів, зокрема й політичних. Так, І. Кріза пише про те,

що негативне ставлення до Кошута в деяких карпатоукраїнських піснях виникло під впливом російської царської пропаганди, що розповсюджувалася у напівнародній літературі — лубкових виданнях тощо³².

Ідентифікаційні процеси унаочнюються не лише в історичному фольклорі, але й в інших сферах народної культури.

Різні терени обрядовості та уснопоетичної творчості є особливо сприятливими для збереження й поглиблення індивідуальної та групової ідентичності.

Прикладом цього на терені родинної обрядовості є угорське традиційне весілля, яке і в наш час побутує на Закарпатті. Це, зокрема, ритуали та народні пісні, до прикладу, особливістю угорського весілля можна назвати численні пісні, присвячені весільному банкету у цілому та окремим стравам — привітання супу, паленці, капусті тощо³³.

Низку праць із цих питань написав дослідник Г. Барна³⁴. У 1980—1982 роках він разом з А. Молнаром збирав матеріал з теми весільного обряду в селах Ужгородського р-ну, що й стало предметом його публікації. Г. Барна констатує, що весілля цього регіону є частиною загальноугорської традиції, проте є й певні відмінності. До прикладу, таким елементом він вважає те, що під час весілля тут відсутня діюча особа, яка відіграє дуже важливу організаційну роль і керує перебігом весілля. В угорців це боярин, дружко. Специфічним моментом вчений вважає й відносно велику кількість селян, які пишуть вірші та пісні, що мотивує впливом шарошпотокської реформатської колегії. У додатках подано весільний фольклор, який відображає різні етапи весілля. Це пісні та вірші дружка, пісня-прохання руки дівчини, привітання біля дому молодого, прощання молодого, прощання молодої, подяка супу, капусти, палінці, тістечкам та весільному банкету, зав'язування коси молодої.

У цьому ж регіоні між річками Унг, Латориця та Латорц, де збереглася давня угорська народна культура, Г. Барна у 1980—1985-их роках зафіксував також привітання у дні Ішт-

вана та Яноша другого та третього дня Різдва. Таке дослідження проводиться вперше³⁵. Автор подає загальні дані про обряд, який має шкільне та релігійне походження, а в устах народу значно модифікувався. Він повідомляє версії його походження, формування, виділяє два територіальні типи обряду — алфьолдський та дунантулський. Для ознайомлення та порівняння він подає одну з найповніших версій з оригінального рукописного джерела.

У 90 - тих роках в Угорщині змінилося ставлення до традиційної культури, у багатьох регіонах угорці звернулися до обрядів своєї місцевості, відновлюючи їх, іншою тенденцією було створення нових традицій — наприклад, днів села, змагання у приготуванні рибної юшки, домашньої ковбаси тощо. Обидва шляхи є пошуками власної ідентифікації, метою яких є віднайдення специфіки, що зробила б дану спільноту неповторною. В угорців Закарпаття сильнішою є перша тенденція, хоча й там святкують дні села.

Дедалі більшим фактором ідентифікації на Закарпатті стають віфлеємські ігри як один із найвідоміших і найпопулярніших елементів традиційної культури³⁶. Основним місцем їх виконання є сільське мікросередовище, однак є можливість постановки гри у ширшому колі. Завдяки сценічному виконанню, обряд у просторі й часі вийшов із перебігу різдвяних свят села і став незалежним від традиційного родинного та релігійного контексту. У сценічній версії на перший план виходить розважальна функція, тоді як для традиційної спільноти важливою є релігійна та обдаровувальна функції. Таким чином, розважальне призначення зміцнюється й стає домінуючим також у випадку обходу села. Хоча ігри у цьому краї мають свою специфіку, та загалом вони репрезентують приналежність до угорської традиції³⁷.

Знаки ідентичності знаходимо також на різних теренах матеріальної культури. У них отримали вираження водночас як свідомі, так і чуттєві (інтуїтивні) прояви. Ідентитет поступово виявляється в усіх видимих знаках у свідомому пошуку витоків групи, в основі яких справді лежить почуттєвий зв'язок. Особливо

чітко це спостерігається на прикладі народного одягу, у формах одягу, а також на інших теренах, зокрема житлі.

До прикладу, це можуть бути певні ознаки як у зовнішньому, так і внутрішньому оформленні будинку, зокрема побутові та оздоблювальні речі в помешканнях тощо. Так, у Берегівському районі зберігаються угорські традиції вишивки, зокрема це колочаївське мистецтво, неодмінними атрибутами якого є вишивка гладдю із включенням різнокольорових квітів та червоної паприки на сірому полотні. Трапляється й складна техніка різнокольорової вишивки на білому гіпюрі, що також належить до знакових в угорському мистецтві.

Ці візерунки присутні також у декоруванні святкового одягу, призначеного для виступів самодіяльних колективів, так само як і типові багатшарові угорські спідниці.

Щодо їжі можна зазначити, що традиційна культура харчування закарпатських угорців у цілому не перетворилася на типову культуру харчування етнічної спільноти, що проживає разом із нею чи у близькому сусідстві. Про це Юдіт Пакозді у книзі «Куштування страв на Закарпатті» написала так: «Ми стали більш відкритими, поширення кулінарних книг, змішані шлюби, міграції мають вплив на наші звичаї в харчуванні, та загалом закарпатська угорська кухня й зараз лишається суто угорською, й у певному сенсі наші давні, успадковані від предків смаки відіграють роль збереження нації»³⁸.

Так, тут продовжують готувати та вживати традиційний угорський м'ясний суп, суп-гуляш, рибну юшку, супи та другі страви з ранташем — заправкою з борошна, пьоркельт та ін.

Однак закарпатські угорці хоча й запозичують страви інших національностей, самі ж підкреслюють їх чуже походження, додаючи до назв атрибути. Це, наприклад, такі страви: закарпатський борщ, білоруський суп, український суп із огірків, балканська смажена паприка з бринзою, російський суп, заправлений борошном, русинський картопляний салат, український салат, циганські галушки, словацькі галушки, несправжній київський торт, київ-

ські вареники з сиром, чеські галушки чи кнедли, єврейський паприкаш, єврейська паска³⁹.

На Закарпатті можна спостерігати і явище *поліідентичності*, яке часто трапляється в європейських народів. Угорський вчений З. Уйварі під цим терміном розуміє явище, коли слабшає інстинктивне та свідоме прагнення відмежуватися від основного етносу держави⁴⁰.

Перше покоління переселенців ще тісно пов'язане зі своєю національністю, що підсилюється ностальгією за Батьківщиною. У наступній генерації ці почуття слабнуть, поступово починається зміна мови, далі до традиційної культури додаються елементи культури нового оточення. Таким чином утворюється *бікультурність*, що є основною ознакою поліетнічності. Далі настає інтеграція, повна асиміляція. Ідентифікація знову стає односпрямованою⁴¹. З *поліідентифікацією* пов'язані питання заробітчанських міграцій, так, у минулому столітті багато жителів Закарпаття виїхало до Америки тощо.

Окрім того, вчений називає також *індивідуальну, групову подвійну та множинну ідентифікацію*, яка означає, що особистість чи група дотримується культури, політики й суспільної системи державотворчого етносу, поступово ототожнюючи себе з ним.

Прикладами такої подвійної (чи навіть потрійної й більше) ідентифікації на території Угорщини є самоідентифікація русинів, які визначають свою угорсько-словацько-русинську, чи угорсько-русинську, словацько-русинську приналежність тощо.

У свою чергу, можемо говорити й про *локальну ідентифікацію*, що трапляється на Закарпатті, за якої жителі можуть ідентифікувати себе у статусі *місцевий, закарпатець*, або ж за поселенням, наприклад *королевець* (з Королевого) тощо. Так, можна почути навіть «Поїхав зі Сваляви в Україну» (тобто в інші регіони України). Місцевий житель може говорити про себе як про *гуцула, верховинця, лемка, русина*, що склалося історично, і про що, крім іншого, свідчать народні казки регіону, де *бідний гуцул* часто є головним героєм, позитивним у всіх від-

ношеннях, сміливим та винахідливим — «Гуцул з бідною, як з рідною мамою. Вітер йому завжди в очі віє»⁴². Тут можна говорити про автостереотип, що склався в регіоні.

Щодо історичних назв, то в складі Австро-Угорської монархії, інших держав закарпатські українці мали такі самоназви та офіційні назви: *ороси* (росіяни), *кішороси* (малоросіяни), *руснаки, русини, угроруси, рутени*, а згодом *карпатоукраїнці, українці*.

У поліетнічних регіонах велику роль у визначенні національної приналежності, її усвідомленні відіграє релігійна, конфесійна приналежність. Закарпаття у цьому відношенні утворює строкату картину, адже тут мешкають греко-католики, православні українці та росіяни, римські католики, реформати, євангелісти, віруючі вільних церков та іудеї.

Завдяки ритму сакрального життя, національна ідентифікація періодично відновлюється та підсилюється. До того ж, поглиблюється вона тоді, коли піклування про традицію здійснюється на власній мові. У колі релігійних традицій знаходимо ті найважливіші елементи, що найприкметніше визначають пов'язану з етносом народну, національну та групову ідентифікацію. Часто спостерігається явище, коли, завдяки поєднанню конфесійної та етнічної приналежності, релігія та етнос стають синонімічними поняттями. Релігійно-етнічні розмежування можуть виявлятися не лише у конфесійних відмінностях, але й водночас у різних напрямках, ритуальних розбіжностях усередині однієї релігії. Причому в колі однієї релігії теж можуть перебувати представники різних етнічних груп.

Тому у вивченні питань ідентичності та міжетнічних зв'язків дослідники перш за все пропонують «виділяти питання реконструкції розмежувальних ліній “ми” й “вони” таким способом, аби показати як етнічна свідомість розмежовує та структурує семантику повсякденної культури, а також — признаючи й маркуючи також локальну специфіку, — що ці кордони у кожному випадку надзвичайно залежні від контексту, затемнені й можуть перетинатися»⁴³.

Церква та освіта свого часу виконали важливу функцію і в житті русинів Угорщини. Українці-русини, що свого часу переселилися на територію Угорщини, вже в XIX столітті асимілювалися з угорським та словацьким населенням областей Абауй та Земпен. За переписом 1920 року після Тріанонської угоди в Угорщині проживало всього 1500 русинів. Нині мову чи окремі фольклорні твори пам'ятають лише деякі люди похилого віку. Мова частково збереглася в с. Комлошка, де офіційна мова — угорська, а словацька та русинська викладаються факультативно.

Церковним традиціям русинів присвячує свою монографію Л. Шашварі⁴⁴. У зборі матеріалу автору допомагали також етнографи Е. Барта, Я. Кішфалуді, Т. Петерчак. На початку Шашварі говорить, що сама мова майже не збереглася, лише в одному селі — Комлошці ще говорять «по-русинськи», в основі мови лежить лемківська говірка. Найбільша ж зацікавленість традицією відзначається в населення с. Мучоня, де діє русинське самоуправління та школа, хоча самі жителі Мучоня говорять змішаною словацькою говіркою. Однак традиція ще живе в багатьох селах колишніх областей Абауй і Земпен, як, наприклад, у с. Фількегаза.

У цих селах дотримуються великого посту, певних звичаїв у Вербну неділю, Страсну п'ятницю, Страсну суботу, на день Пасхи, Трійцю. Тут відзначають дні святого Андрія, Козьми й Дем'яна, Люци та Різдва.

На подібну тематику написана праця Й. Кішш «Релігійні свята й обряди у комлошських русинів (Пасха)»⁴⁵. Спершу дослідниця подає історію с. Комлошка, далі детально описує традиційні Великодні свята, їх перебіг, традиційні страви, випікання паски, фарбування яєць, посвячення страв у церкві, поливання водою та ін. В опис включено й сучасне святкування даного обряду.

Уже згадувалися праці про міжетнічні зв'язки на різних теренах етнокультури, ці дослідження у наш час отримали великий резонанс. Вчені пишуть і про те, що при порівняльному вивченні

фольклору, безсумнівно, має реалізуватися комплексний підхід, врахування культурних, мовних та інших чинників: «Міжетнічні контакти складаються, безсумнівно, також в залежності від чисельного співвідношення контактуючих народів, наявності мовних, конфесійних, психологічних, соціальних, економічних та інших бар'єрів, адміністративних кордонів, міграційних процесів, викликаних загальними причинами тощо»⁴⁶.

Таким чином, узагальнюючи численні приклади, вчені виділяють різні рівні та форми міжетнічних зв'язків. Так, угорський вчений З. Уйварі виділяє контакт, взаємодію, зв'язок, паралель-аналогію й, окрім того, ще два типи міжетнічних зв'язків: міграцію та колонізацію⁴⁷.

Рівні запозичень в народній культурі у цілому виділяє російський дослідник В. Лапін. Так, першим рівнем він вважає окремі запозичення — побутові, господарсько-культурні, обрядово-лексичні та ін. «Другий рівень — “сакралізація” деяких нетрансформованих іноетнічних запозичень, виникнення-створення гібридних форм, перекручених перекладів деяких фольклорних сюжетів, образів, термінів тощо.

Третій рівень — трансформація запозичених елементів, образів, сюжетів і форм, включення їх до власних жанрово-стилістичних і семантичних систем. Четвертий рівень — активна структурно-стильова інтеграція, далі п'ятий — фольклорна двомовність, шостим є рівень бінарно-етнічних (іноді й тернарних) жанрово-стильових фольклорних систем, обрядових і святково-обрядових фольклорно-етнографічних комплексів; паралельне функціонування деяких фольклорних жанрів, видів чи форм на різних мовах»⁴⁸. Сьомим рівнем В. Лапін вважає культурно-мовну асиміляцію, зміну фольклорної свідомості, і услід за цим, найчастіше, етнічної самосвідомості; виникнення традицій різної історичної глибини.

Вчений пропонує також термін *міжетнічний простір традиційної культури* як сукупність двомовного фольклорного середовища, особливого продуктивного стану фольклорної

традиції і виникнення в ній різноманітних художніх форм.

Однією з найприкметніших ознак розвитку культури національної меншини є створення двомовних етнічних моделей культури. Закономірності створення й існування цих моделей розглядає словакознавець А. Дівічан на матеріалі нацменшин Угорщини⁴⁹. Вона пише, що ці моделі формувалися протягом тривалого історичного періоду і цей процес досі не завершився. Спільне угорсько-словацьке проживання по-різному відобразилося на трьох основних прошарках культури: народних віруваннях, релігійній та елітній (громадській) культурі. Таким чином, в одній системі починають діяти дві культури з різною ієрархією. Згідно з цією ієрархією, домінувати можуть словацькі чи угорські елементи, хоча трапляються й «рівноправні» двомовні типи. Дослідниця зазначає, що в багатьох словацьких поселеннях ця двомовна система створюється свідомо, як, наприклад, в обрядах та святах словаків Піліша. Ці поселення протягом віків стають носіями не лише словацької, але й угорської культури, причому існує переконання, що, лише завдяки утриманню, збереженню двомовної моделі, жителі поселення здатні зберегти національну культуру.

У своїх інших працях А. Дівічан прагне дати відповідь на запитання, що жило та живе у наші дні фольклор — які етнокультурні та етнопсихічні форми поведінки його зумовлюють?

Наведемо ще один зразок порівняльних досліджень уже на прикладі іншої слов'янської спільноти. Так, Е.Еперйешши розглядає хорватські поселення вздовж р. Мури, область Зала в Угорщині, де проживають кайкавські хорвати, і відзначає, що угорська музика, танець, драматичні ігри впливали на хорватський фольклор. У свою чергу, хорватські вірування впливали на угорські. Він зазначає, що «елементи угорських та хорватських вірувань не тіснять одне одних, а швидше інтегруються, розмежувальні функції продовжують існувати поряд, в результаті чого утворюється надзвичайно багатоплановий локальний світ вірувань»⁵⁰.

Та найбільше запозичень ми спостерігаємо в мовній та мовностилістичній тканині творів. І це закономірно. До прикладу, походження назви Мукачівського замку в одному з народних переказів виводиться зі слов'янського слова *мука* (борошно), яке нібито носили туди, знемагаючи від непосильної праці, робітники-слов'яни. За угорською версією, назва походить від угорського слова *мунка* (праця, робота), і пояснюється таким чином, що угорці, які просувалися Карпатами, біля Мукачівського зустріли найбільший опір місцевих жителів.

У казках охоче запозичуються стереотипні формули — зачини, кінцівки, різні повтори тощо, що можуть бути засобами, які підсилюють і підкреслюють фантастичність часу та місця казкових подій, а також служать для збагачення засобів виразності. Щодо персонажів, то популярна у східнослов'янській традиції Баба-Яга тут зустрічається в різномовних інтерпретаціях — *відьма*, *босорка*, *босорканя*, *босор* (з угорської), *баба-змія*, *інджі-баба* (зі словацького *енза* — змія), *залізноноса інджі-баба*, *шарканя* (з угорського — дракониха), діал. *скрібаня* та інші.

Мовні угорські вкраплення в українському фольклорі існують і в назвах певних побутових реалій, предметів, діючих осіб тощо: *бовт* (магазин), *керт* (сад), *варош* (місто), *каштіль* (замок), *жеб* (кишеня), *кефа* (щітка), *бунда* (шуба), *кочія* (віз), *оболок* (вікно), *живань* (розбійник), *катуна* (солдат) та ін. Кількість запозичень неоднакова в різних місцевостях, це можуть бути як поодинокі слова у тексті, так і велика їх кількість.

Набагато рідше в мовній тканині угорської народної прози ми знаходимо українські та російські запозичення, переважно пізнішого часу. Так, наприклад, це іменники: *базар*, *чабан*, *дружиніста* (дружинник), *колхозстрой* (колгоспна будівельна бригада), *лічний* (необхідний), *майка*, *начальство*, *пачкі* (пакет), *падарка* (подарунок), *паспорт*, *пост*, *суд*, *ресторан*, *шланг*, *шуба*, *самосвал*, *сервета*, *сестра* (медсестра), *стройка*, *сторож*, *всьо*, *змєна* (зміна), *жулік*.

У піснях, зокрема коломийках, це приспіву, постійні епітети, метафори, історичні та етнокультурні реалії, власні назви тощо. Наприклад, до коломийок увійшли окремі угорські слова-реалії на позначення солдатчини, адже населення тут вербували для служби у цісарській армії.

Важливим є врахування мелодійного боку пісні при запозиченні. Свого часу ще Б. Барток та З. Кодай, які, власне, й започаткували порівняльний напрям у музичній фольклористиці, писали про вплив української коломийки на давні пастуші пісні угорців, і, в свою чергу — про вплив новоугорської народної музики на фольклор сусідніх слов'янських народів.

Як бачимо, запозичення не лишаються незмінними, а побутують, пристосовуючись до фонетичних, граматичних, стилістичних та

узусних норм української мови і зокрема місцевих діалектів.

Дослідження пограниччя на сучасному етапі потребує комплексного аналізу в історичному, культурологічному, лінгвістичному та етнопсихологічному плані. Вченими України та Угорщини отримано цікаві результати на українсько-угорському порубіжжі, де зібрано різноплановий матеріал, на основі якого можна зробити висновки як теоретичного, так і практичного спрямування.

Вивчення порубіжних територій, яке тісно пов'язане з проблемами співіснування різноманітних етнічних спільнот, може бути корисним у вирішенні багатьох політичних, мовнокультурних та інших проблем та конфліктів сучасності.

- 1 Határ, régió, etnikumok Közép-Európában / Szerk. Éger Gy. – Jozsef L. – Budapest, 2001. – P. 93–121.
- 2 Коша Л. Чиї ви сини? Огляд угорської етнографії. Пер. з угор. – Ніредьгаза, 2002. – С. 77.
- 3 Paládi-Kovács A. Megjegyzések a zóna és zónális fogalmányok néprajzi értelmezéséhez // Etnikai kontaktzónák a Kárpát-medencében a 20 sz. második fel. – Aszód, 2005. – P. 9.
- 4 Демський Д. Пограниччя як печворк. Рефлексії з Білорусі // Народна творчість та етнографія. – 2007. – № 1. – С. 80–92.
- 5 Грица С. Трансмисія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. – К.; Тернопіль, 2002. – С. 52.
- 6 Українська культура в контексті світових глобалізаційних процесів. – К., 2005. – 360 с.
- 7 Határ, régió, etnikumok Közép-Európában / Szerk. Éger Gy. – Jozsef L. – Budapest, 2001. – 244 p.
- 8 Sisák G. (szerk.) Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20 sz. végén. – Budapest, 2001. – 378 p.
- 9 Еперйешши Е. Традиційна культура національних меншин і глобалізація // НТЕ. – 2006. – № 4. – С. 55–59; Кріза І. Угорська визвольна війна у фольклорі українців-русинів // НТЕ. – 2006. – № 4. – С. 89–99.
- 10 Tér és térkép. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Kovács N., Szarka L. (szerk.) – Budapest, 2002. – 467 p.
- 11 Bindorffer G. Etnikai, nemzeti és kétnemzeti identitás. Előszó // Bindorffer G. (szerk.). Változatok

- a kettős identításra. Kisebbségi léhelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében. – Budapest, 2007. – P. 7–15.
- 12 Мушкетик Л. Изучение славянского фольклора в современной Венгрии // Питання маистацтвазнавства, этналогії і фольклористики. Ін-т маистацтвазнавства, этнаграфії і фольклору ім. К. Крапиви. – Мінськ, 2008. – Вип. 5. – С. 56–78.
- 13 Paládi-Kovács A. Ukrán szorványosok a Zempléni-hegyvidék falvaiban // Népi Kultura – Népi Társadalom. – 1973. – № 7. – P. 23–31.
- 14 Paládi-Kovács A. A nemzetiségek néprajzi felfedezői. – Budapest, 2006. – 323 p.
- 15 Bárdi N. – Fedinec Cs. – Szarka L. (szerk.). Kisebbségi magyar közösségek a 20 sz. – Budapest, 2008. – 508 p.
- 16 Papp Z., Veres V. (szerk.). – A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés. – Budapest, 2007. – 308 p.
- 17 Karmacs Z. «... magyar kecskének neveztek...» avagy a magyar nyelv presztizse Kárpátján // Kárpátja. Társadalomtudományi tanulmányok. Beregszászi A. és Papp R. (szerk.) – Budapest; Beregszász, 2005. – P. 156.
- 18 Лизанец П. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские языковые связи. – Будапешт, 1976. – 683 с.
- 19 Csernicsko I. A magyar nyelv Kárpátján (Ukrajnán). – Budapest, 1998. – 256 p.

- 20 *Kontra M.* A határok túli magyar nyelvváltozatok // A magyar nyelv kézikönyve / Szerk. Kiefer F. – Budapest, 2003. – P. 300–321.
- 21 Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője. – Budapest, 2008. – 433 p.
- 22 Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője. – Budapest, 2009. – P. 318.
- 23 *Гульна Л.* До питання українсько-угорської мовної інтерференції // *Acta Hungarica*, 2008. – XVIII. – С. 86.
- 24 Кárpátалја. Társadalomtudományi tanulmányok. Beregszászi A. és Papp R. (szerk.). – Budapest; Beregszász, 2005. – 178 p.
- 25 *Csernicsko I.* Kárpátалjai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátалjai magyar Hanganyagtár adatbázisából. «... fázik az ember akármit mondani is...». Egy irányított beszélgetés szövege // Kárpátалја. Társadalomtudományi tanulmányok. Beregszászi A. és Papp R. (szerk.). – Budapest; Beregszász, 2005. – P. 115–140.
- 26 Там само. – P. 101–115.
- 27 Зачаровані казкою // Українські народні казки в записках П. В. Лінтура; упор. І. Сенька, В. Лінтура. – Ужгород, 1984. – С. 235.
- 28 Закарпатські замки // Упор., вст. ст., прим. І. Хланти. – Ужгород, 1995. – 172 с.
- 29 Легенди Карпат // Упор. Г. Ігнатовича. – Ужгород, 1968. – С. 123.
- 30 *Kriza I.* A Mátyás-hagyomány évszázadai. – Budapest, 2007. – 241 p.
- 31 Як то давно було: Легенди, перекази, бувальщини, билиці та притчі Закарпаття у записках І. Сенька. – Ужгород, 2003. – 368 с.; *Мушкетик Л.* Угорські національні герої у народній прозі Закарпаття (угор. та укр. мовами) // Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення. – К., 2006. – С. 190–199; 184–194.
- 32 *Kriza I.* Угорська визвольна війна у фольклорі українців-русинів // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 4. – С. 89–99.
- 33 *Мушкетик Л.* Угорський фольклор з околиць Берегова // Під одним небом: Фольклор етносів України. – К., 1996. – С. 165–170.
- 34 *Barna G.* Karácsony az Ungi Tiszahátán // *Consessio*. – 1986. – № 4. – P. 100–104; *Barna G.* – Molnár Á. Az Úng-vidéki lakodalom jellemzőiről // Novak L. Ujváry Z. (szerk.) Lakodalom. – Debrecen, 1983. – P. 119–153.
- 35 *Barna G.* Karácsony az Ungi Tiszahátán // *Consessio*. – 1986. – № 4. – P. 100–104.
- 36 *Gesztai Zs.* A betlehemezés Kárpátалján // Kárpátалја. Társadalomtudományi tanulmányok. Beregszászi A. és A. Papp R. (szerk.). – Budapest; Beregszász, 2005. – P. 56–68.
- 37 Там само.
- 38 *Pákozdi J.* Kárpátалjai kóstoló // Új Mandátum Könyv. – 1992. – № 7. – P. 7.
- 39 *Бьоді Е.* Міжетнічні зв'язки у культурі харчування угорців Закарпаття // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 4. – С. 73–81.
- 40 *Újváry Z.* Gondolatok az identitás vizsgálatáról // *Acta Hungarica* – 2008. – XVIII. – P. 37.
- 41 Там само.
- 42 Правда і кривда: Казки // Передм., упор. і прим. І. Хланти. – Ужгород, 1982. – С. 110.
- 43 *Domokos V.* Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében // Kárpátалја. Társadalomtudományi tanulmányok. Beregszászi A. és A. Papp R. (szerk.). – Budapest; Beregszász, 2005. – P. 54.
- 44 *Sasvari L.* Ruszin hagyományok görög katolikuságunk néprajzban. – Budapest, 1996. – 245 p.
- 45 *Kiss J.* Egyházi ünnepek és népszokások a komlós-kai ruszinoknál (a husvét) // Tanulmányok a hazai bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzáról. – 1998. – № I. – P. 153–175.
- 46 *Померанцева Э., Чистов К.* Русская фольклорная проза и межэтнические процессы // Отражение межэтнических процессов в устной прозе. – М., 1979. – С. 6.
- 47 *Újváry Z.* Gondolatok az identitás vizsgálatáról // *Acta Hungarica* – 2008. – XVIII. – P. 34–40.
- 48 *Лапин В.* Фольклорное двуязычие: феномен и процесс // Искусство устной традиции. Историческая морфология. Сб. ст., посв. 60-летию И. Земцовского. – С.Пб., 1996. – С. 33, 34.
- 49 *Gyivicsán A.* A nyelvszigeti kultúra néhány kérdéséről a magyarországi szlovák példáján // Nyelvi Latóhatár. – 2001. – № 2. – P. 63–71.
- 50 *Eperjessy E.* Kölcsönhatások vizsgálata egy magyar-horvát település hiedelemvilágának tükrében // Az együttélés évezrede Kárpát-medencében. A VI BNNNK előadásai. – Békéscsaba; Budapest, 1998. – P. 140.